

Tomaszewski, Jerzy

„Milý Bore”... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci", k vydání připravili Tomáš Dvořák, Radomír Vlček a Libor Vykoupil, Brno 2003 : [recenzja]

Przełąd Historyczny 95/2, 272-274

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

krotnie służył jako *lingua franca*, choć nie jest akurat ściśle — jak chce autorka — jakoby traktaty rosyjsko-tureckie lat 1711, 1739 i 1774 spisano w języku włoskim (s. 143). Po włosku prowadzono negocjacje, a nawet sporządzano kopie robocze, ale uroczyste dokumenty carskie i sułtańskie wystawiano w językach obu stron.

Pomijając wskazane już wyżej usterki, za słabość omawianej książki uznać wypada trzymanie się paradygmatu, pokutującego od czasów Heyda. Podczas gdy jedni badacze, korzystający głównie z archiwów miast włoskich, doprowadzają swą narrację do „katastrofy” schyłku XV w. inni, pracujący w archiwach tureckich, zaczynają ją właśnie od tego momentu. Jest znamienne, że w książce Danuty Quirini-Popławskiej nie pojawia się w ogóle nazwisko Halila Inalicka, autora podstawowych prac o handlu czarnomorskim doby osmańskiej i wydawcy tureckiego rejestru celnego Kaffy z lat 1487–1490⁵. Jeżeli chcemy dowiedzieć się, co naprawdę wydarzyło się w basenie czarnomorskim w tym okresie, zamiast prowadzić badania do lub od 1475 r. warto może tak ustawić ramy chronologiczne, by rok 1475 znalazł się w środku, a nie na obrzeżach. Obok źródeł włoskich i tureckich, ważne dopełnienie stanowią zachowane archiwalia siedmiogrodzkie, polsko-litewskie i moskiewskie. Podjęta zresztą przez autorkę kwerenda w archiwum lwowskim, badanym ongiś przez Łucję Charewicową, a ostatnio przez Andrzeja Dziubińskiego, dała całkiem obiecujące rezultaty. Może warto też było zajrzeć do Metryki Litewskiej, której najstarsze księgi są w znacznej części wydane.

Reasumując, otrzymaliśmy książkę bardzo nierówną. Żmudna kwerenda w aktach notarialnych pozwoliła zarysować fascynujący obraz życia średniowiecznego miasta włoskiego, którego mieszkańcy — w tym duchowni — kupują bądź wypożyczają sobie niewolnice „do stołu i do łoża”, a niekiedy adoptują poczęte z nich dzieci. Jakże interesujący przyczynek do historii mentalności stanowi testament mieszkanki Wenecji, która na łożu śmierci zamiast wyzwolić niewolnicę, nakazuje ją sprzedać, a uzyskane tą drogą pieniądze przeznaczyć na zakup mszy za swą duszę (s. 275). Może szkoda, że zamiast drażyć tak obiecująco zarysowaną problematykę społeczno-obyczajową miast włoskich, autorka skoncentrowała się na zagadnieniach handlu czarnomorskiego, który to temat — skądinąd bardzo trudny i złożony — okazał się chyba zadaniem zbyt ambitnym.

Dariusz Kołodziejczyk
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny

„Milý Bore”... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, k vydání připravili Tomáš Dvořák, Radomír Vlček a Libor Vykoupil, Historický ústav AV ČR, Historický ústav FF MU a Matice moravská, Brno 2003, s. 405.

Ctibor Nečas (ur. w 1933 r. na Morawach), jest profesorem w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Masaryka w Brnie. Studiował historię na tejże uczelni (pracę kandydacką obronił w 1964 r.), po studiach początkowo nauczał w szkole średniej. Od 1960 r. pracował w Instytutach Pedagogicznych — najpierw w Ostrawie, od 1963 r. w Brnie; w 1981 r. Instytut ten wszedł w skład Uniwersytetu J. E. Purkyně (obecnie Uniwersytet Masaryka). Tam uzyskał habilitację, choć z przeszkodami: w 1969 r. w rezultacie „normalizacji” postępowanie zawieszono do 1990 r. W latach 1988–1989 przebywał na stażu na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1992 r. został profesorem. Jest uczonym o rozległych zainteresowaniach badawczych, co wyraziło się zarówno w dorobku naukowym dotyczącym dziejów XIX i XX w., jak też w różnorodności tematycznej artykułów opublikowanych w księdze jubileuszowej ofiarowanej mu przez przyjaciół, kolegów i uczniów. Prace Nečasa dotyczą przeszłości Bałkanów, zagadnień historii gospodarczej (zwłaszcza finansów), regionu Ostrawy, europejskiej polityki zagranicznej, a od ponad trzydziestu lat zajmuje się historią Romów, przy czym wniósł szczególnie cenny wkład w poznanie tragicz-

⁵ Cf. moją recenzję z dwóch angielskojęzycznych publikacji H. Inalicka, traktujących o handlu czarnomorskim w PH t. LXXXVIII, 1997, s. 173–175.

nych losów społeczności romskich w krajach europejskich podczas Zagłady. Tych wszystkich dziedzin, a także rozmaitych epok historycznych od XIII w. włącznie dotyczą 44 artykuły zamieszczone w recenzowanej publikacji.

Redaktorzy uporządkowali je w sześciu rozdziałach: 1) „Finanse, myśl ekonomiczna i państwo”; 2) „Społeczeństwo i elity w erze rewolucji przemysłowej i emancypacji narodowej”; 3) „Państwa i narody w Europie Wschodniej i Południowowschodniej. Historia i wzajemne stosunki”; 4) „Romowie i problemy etniczne” I: „Struktury społeczne, stosunki kulturalne, wzorce współżycia”; 5) „Romowie i problemy etniczne” II: „Etniczność, państwo i ustawodawstwo”; 6) „Romowie i problemy etniczne” III: „Nietolerancja, prześladowania, ludobójstwo”. Wstęp (autor Milan M y š k a) przedstawia drogę życiową Jubilata, bibliografia obejmuje wybór jego publikacji z lat 1999–2003, nawiązując do poprzednich wykazów, zamieszczonych w wydawnictwach z lat 1998–1999. Tom zamyka lista autorów i gratulantów oraz specjalne gratulacje i podziękowania od współpracujących z Jubilatem uczonych zajmujących się historią i kulturą Romów.

Tak różnorodna problematyka recenzowanej książki powoduje, że można w tym miejscu jedynie zasygnalizować niektóre zagadnienia. Dla polskiego historyka interesujący jest w części pierwszej opis starań Władysława Jagiellończyka o uporządkowanie sytuacji morawskich klasztorów, podlegających królewskiemu skarbowi (Tomáš B o r o v s k ý). Autor rozwija argumenty Josefa M a c k a, który zakwestionował dawniejsze krytyczne sądy dotyczące rządów tego monarchy na ziemiach czeskich. Proces przejmowania własności tabularnej przez banki na Morawach i Śląsku czeskim w latach 1870–1918 przedstawia Zdeněk P o k l u d a. Czytelnik zainteresowany początkami koncepcji integracji państw Europy Środkowej powinien zwrócić uwagę na artykuł poświęcony poglądom brneńskiego przemysłowca Fritza Jellinka, członka Instytutu Środkowoeuropejskiego w Brnie (Miroslav J e ř á b e k). Problematyką gospodarczych perspektyw Europy i jej integracji zajmował się także wybitny ekonomista czeski Antonin Basch, od 1940 r. profesor uniwersytetów w USA (o jego poglądach pisze Vladimír G o n ě c).

W części drugiej zwraca uwagę analiza składu czeskich elit gospodarczych przed 1918 r. oraz ich postaw wobec aktualnych problemów politycznych i gospodarczych (Eduard K u b ů i Jiří Š t a f) oraz przegląd opinii przedsiębiorców czeskich w 1922 r. w sprawie kursu korony, na podstawie „ankiety” przeprowadzonej przez prezydenta Tomáša G. Masaryka (Drahomír J a n ě í k).

Część trzecią otwiera artykuł o wojskowych i politycznych inicjatywach Czechów w Rosji na początku pierwszej wojny światowej oraz związanych z tym rozbieżnościach poglądów (Jaroslav V a c u l í k). Mało znanym zagadnieniem jest sprawa niedobrowolnych uchodźców z Grecji z 1949 r., a zwłaszcza jeńców wziętych do niewoli przez armię powstańczą (określanych jako „monarchofaszysty”). Pavel H r a d e ě n ý zarysował dwa aspekty tego zagadnienia podjęte na forum ONZ: kwestię ich powrotu do ojczyzny oraz ich trudną sytuację w Czechosłowacji (dotarli tam przez Albanię i Polskę). Godne uwagi jest przy tym, że działania organów bezpieczeństwa wobec jeńców greckich były nieznanne czechosłowackiemu MSZ, co powodowało poważne kłopoty dyplomatyczne.

W części czwartej zamieszczono dwa artykuły dotyczące historii Żydów na Morawach, pięć na temat Romów oraz jeden o Słowakach na ziemiach czeskich. Położenie Romów we współczesnej Rosji i innych państwach powstałych po upadku ZSRR omawiają Elena M a r u s h i a k o v i Vesselin P o p o v, zwracając uwagę na historyczne przesłanki niektórych współczesnych problemów. Olga Š r a j e r o v á, na podstawie badań realizowanych w ostatnim dziesięcioleciu, rozpatruje rozmieszczenie Słowaków w Republice Czeskiej oraz ich orientację kulturalną, dochodząc do wniosku, że integracji w czeskim otoczeniu towarzyszy zachowanie słowackiej świadomości narodowej i tradycji kulturalnych.

Część piątą rozpoczyna się artykułem Tomáša K n o z a o „ludziach marginesu” w morawskim prawie ziemskim w XVI w. Do tej kategorii zaliczano ludzi obcych, odróżniających się od otoczenia, włączając, a zwłaszcza Żydów, konwertytów oraz Cyganów; „każdy obcy człowiek był uważany za podejrzanego” (s. 297). Stopniowo ulegało to zmianom, a źródła świadczą, że społeczeństwo zaczynało doceniać i tolerować tych, którzy skłonni byli się osiedlić, „żyli w spokoju i nie naruszali w żaden sposób ustalonego porządku społecznego”, tym bardziej „jeśli dla dominium przynosili korzyści ekonomiczne lub nawet gotowe pieniądze” (s. 301). Jana H o r v a t h o v á – H o l o m k o v á rozpatruje skutki czechosłowackiej ustawy o wędrownych Cyganach z 1927 r. (pod terminem „wędrowni Cygan” rozumiano nie tylko Romów, lecz także inne osoby uznawane za włóczęgów, w praktyce nieraz także Romów osiadłych). Ustawa wprowadziła „cygańskie legitymacje” i umożliwiła stworzenie ewidencji ich posiadaczy, a to z kolei sprzyjało dyskryminacji. Zagadnienie kontynuacji względnie zmian prawa

i praktyki wobec Romów po 1945 r. analizuje Tomáš Dvořák w kolejnym artykule, zaś Nina Pavličková przedstawia sytuację Romów powracających w latach 1945–1947 na Morawy i Śląsk z obozów i więzień.

Ostatnia część książki poświęcona jest przede wszystkim okresowi Zagłady. Rozpoczyna ją artykuł Jaroslava Pánka „Pierwszy Holocaust Romów — czeska droga do jego poznania”. Autor przedstawia próby zgładzenia wszystkich Romów w monarchii habsburskiej na przełomie XVII i XVIII stulecia oraz masowe ich prześladowania w innych krajach Środkowej Europy w tym samym okresie, na podstawie dotychczasowych badań dotyczących ziem czeskich. Jego zdaniem, prześladowania te spowodowały zapewne migrację Romów na ziemię polską, lecz kwestia ta wymaga jeszcze badań. Nie jestem przekonany, czy termin *Holocaust* jest w tym przypadku w pełni usprawiedliwiony, lecz nie ulega wątpliwości, że doszło wówczas do ludobójstwa na wielką skalę, ograniczonego tylko technicznymi możliwościami monarchii. Na podkreślenie zasługuje, że pierwsze wiadomości na ten temat spotykamy w historiografii czeskiej już w drugiej połowie XIX w. Przed trzydziestu laty podjął badania ponownie Nečas, a w ślad za nim inni czescy uczeni, natomiast tragedia ta uległa zapomnieniu w Niemczech nawet wśród znawców tej epoki. Artykuły historyków niemieckich (Michael Zimmermann i Erika Thurner) dotyczą ludobójczej polityki Niemiec wobec Romów podczas drugiej wojny światowej, zaś Eduard Nížňanský przedstawił politykę Republiki Słowackiej i deportację słowackich Romów w 1942 r.

Większość artykułów jest w języku czeskim, cztery w słowackim (towarzyszą im streszczenia niemieckie lub angielskie), jeden w angielskim i dwa w niemieckim (ze streszczeniami czeskimi).

Na uznanie zasługuje forma edytorska dzieła, choć książka ukazała się w niezbyt dogodnym dla bibliotekarzy kwadratowym formacie. Ozdabiają ją barwne ilustracje dzieł sztuki ludowej ze zbiorów Muzeum Kultury Romów w Brnie, a także dwie fotografie Jubilata wykonane przez jego wnuka, Prokopa.

Jerzy Tomaszewski
Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej
w Kutnie

Lech Trzeciakowski, *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 519.

Omawiana praca napisana przez jednego z czołowych poznańskich i polskich historyków, który od kilku dziesięcioleci bada m.in. dzieje polityczne Polaków po zaborem pruskim, dotyczy historii polskiego parlamentaryzmu w Prusach i Niemczech począwszy od Wiosny Ludów po rok, w którym po raz ostatni Polak zasiadał w Sejmie Pruskim. Dotychczas w polskiej historiografii jedyną syntezę polskiego parlamentaryzmu w Niemczech w dobie rozbiorów stanowił fragment pracy autorstwa Andrzeja Ajnenkiela¹.

Trzeciakowski podzielił książkę na cztery rozdziały problemowe. W pierwszym prezentuje narodziny niemieckiego parlamentaryzmu w XIX w., skład i kompetencje poszczególnych ciał przedstawicielskich, poglądy głównych nurtów i partii politycznych w Prusach i zjednoczonych Niemczech, ordynacje wyborcze, problem reform instytucji przedstawicielskich i dyskusje o ich roli w państwie. Drugi rozdział poświęcono poszczególnym kampaniom wyborczym oraz sporom wewnątrz polskich elit na temat kształtowania głównych celów politycznych i sposobów ich realizacji. W trzecim Lech Trzeciakowski prezentuje polityków polskich wchodzących w skład pruskiego Zgromadzenia Narodowego, Izby Posłów i Izby Panów oraz ogólnoniemieckiego Parlamentu Frankfurckiego, Reichstagu Północnoniemieckiego i Reichstagu Rzeszy Niemieckiej. Autor omawia zarówno poglądy polityczne polskich parlamentarzystów, jak i ich działalność społeczną, koneksje rodzinne, cechy charakteru i predyspozycje (bądź ich brak) do pracy na niwie parlamentarnej. Czwarty rozdział poświęcony jest

¹ A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego* t. II, cz. 1, Warszawa 1989.